

בין משיחיות לציונות פרופ' עמנואל אטקס

שיעור 1: הרעיון המשיחי במקרא

עמוס ט, 11-15

ביום ההוא אקים את ספת דויד הנפלת וגדרתי את פרציהן והרסטיו אקים ובניתייה כימי עולם. למען יירשו את שארית אדום וכל הגוים אשר נקרא שמי עליהם נאם יהוה עשה זאת. הנה ימים באים נאם יהוה ונגש חורש בקצור ודרף ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה. ושכתי את שכבות עמי ישראל וכנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גנות ואכלו את פריהם. ונטעתיים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר יהוה אלהיה.

ישעיהו ב, 4-1

הדבר אשר חזה ישעיהו בן אמוץ על יהודה וירושלם. והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יהוה בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים. והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר יהוה אל בית אלהי יעקב וירנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר יהוה מירושלם. ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחקניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה.

ישעיהו ט, 5-6

כי ילד ילד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אביעד שר שלום. למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת יהוה צבאות תעשה זאת.

ישעיהו יא, 9-1

וַיֵּצֵא חֶטֶר מִגֹּזֵעַ יִשְׂרָאֵל וַיִּנְצֹר מִשְׁרָשָׁיו יַפְרָה. וַנְּחֹה עֲלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חֲכָמָה וּבִינָה רוּחַ עֲצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וַיִּרְאֵת יְהוָה. וַהֲרִיחוּ בִּירְאֵת יְהוָה וְלֹא לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוּט וְלֹא לְמִשְׁמַע אָזְנוֹ יוֹכִיחַ. וְשֹׁפֵט בְּצֶדֶק דְּלִים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעֵנְוֵי אֶרֶץ וְהִפֵּה אֶרֶץ בְּשִׁבְט פִּיּוֹ וּבְרוּחַ שְׁפָתָיו יִמִּית רָשָׁע. וְהָיָה צֶדֶק אֲזוּר מִתְנָיו וְהָאֲמוּנָה אֲזוּר חֲלָצִיו. וְגַר זָאֵב עִם כֶּבֶשׂ וְנֹמֵר עִם גְּדִי יִרְבֹּץ וְעֹגֵל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנֹעַר קֶטֶן נִהְגָּ בָם. וּפְרָה וְדָב תִּרְעִינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן וְאַרְיֵה כְּבֹקֵר יֹאכַל תְּבֵן. וְשִׁעֲשַׁע יֹנֵק עַל חֵר פֶּתֶן וְעַל מְאוּרֹת צְפַעְפוּנֵי גְמוּל יָדוֹ הִדָּה. לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכֹל הַר קְדוֹשֵׁי כִּי מְלֵאָה הָאֶרֶץ דַּעַת אֵת יְהוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים.

ירמיהו ג, 14-18

שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹכְבִים נְאֻם יְהוָה כִּי אֲנֹכִי בַעֲלָתִי בְכֶם וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם אֶחָד מֵעִיר וּשְׁנַיִם מִמִּשְׁפָּחָה וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם צִיּוֹן. וְנָתַתִּי לְכֶם רַעִים כָּלְכִי וְרָעוּ אֶתְכֶם דַּעַת וְהִשְׁכִּיל. וְהָיָה כִּי תִרְבוּ וּפְרִיתֶם בְּאֶרֶץ בְּיָמִים הַהֵמָּה נְאֻם יְהוָה לֹא יֵאמְרוּ עוֹד אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְלֹא יֵעֲלֶה עַל לֵב וְלֹא יִזְכְּרוּ בּוֹ וְלֹא יִפְקְדוּ וְלֹא יַעֲשֶׂה עוֹד. בְּעַת הַהִיא יִקְרְאוּ לִירוּשָׁלַם כְּפֶסֶא יְהוָה וְנִקְוּוּ אֵלֶיהָ כָּל הַגּוֹיִם לְשֵׁם יְהוָה לִירוּשָׁלַם וְלֹא יִלְכוּ עוֹד אַחֲרֵי שְׁרָרוֹת לְבָם הָרַע. בְּיָמִים הַהֵמָּה יִלְכוּ בֵית יְהוּדָה עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל וַיִּבְאוּ יַחְדָּו מֵאֶרֶץ צְפוֹן עַל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר הִנַּחְתִּי אֵת אֲבוֹתֵיכֶם.

ירמיהו לג, 10-16

כֹּה אָמַר יְהוָה עוֹד יִשְׁמַע בְּמִקּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים חָרֵב הוּא מַאֲיֵן אָדָם וּמַאֲיֵן בְּהֵמָה בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם הַנְּשֻׁמּוֹת מַאֲיֵן אָדָם וּמַאֲיֵן יוֹשֵׁב וּמַאֲיֵן בְּהֵמָה. קוֹל שִׁשׁוֹן וְקוֹל שְׂמִיחָה קוֹל חֲתָן וְקוֹל כְּלָה קוֹל אֹמְרִים הוֹדוּ אֵת יְהוָה צְבָאוֹת כִּי טוֹב יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ מִבְּאֵים תוֹדָה בֵּית יְהוָה כִּי אָשִׁיב אֵת שְׁבוֹת הָאֶרֶץ כְּבָרְאִשְׁנָה אָמַר יְהוָה. כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד יִהְיֶה בְּמִקּוֹם הַזֶּה הַחֲרֵב מַאֲיֵן אָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל עֲרֵיו נוֹה רַעִים מְרַבְּצִים צֹאן. בְּעָרֵי הַהָר בְּעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וּבְעָרֵי הַנֶּגֶב וּבְאֶרֶץ בְּנִימֵן וּבְסִבְיָבֵי יְרוּשָׁלַם וּבְעָרֵי יְהוּדָה עַד תַּעֲבֹרְנָה הַצֹּאן עַל יָדֵי מוֹנֵה אָמַר יְהוָה. הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְהוָה וְהִקְמַתִי אֵת הַדְּבָר הַטוֹב אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֵל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל בֵּית יְהוּדָה. בְּיָמִים הָהֵם וּבְעַת הַהִיא אֲצַמִּיחַ לְדוֹד צֶמַח צְדָקָה וְעֲשֶׂה מִשְׁפָּט וְצְדָקָה בְּאֶרֶץ. בְּיָמִים הָהֵם תִּנְשָׁע יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם תִּשְׁכּוֹן לְבִטָח וְזֶה אֲשֶׁר יִקְרָא לָהּ יְהוָה צְדָקְנָה.

שיעור 2: הרעיון המשיחי בספרות חז"ל

מתוך תפילת שלושה רגלים

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ. וְנִתְרַחֲקֵנוּ מֵעַל אֲדָמֵתֵנוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוּלִים לְעֲלוֹת וְלָרֵאוֹת
וְלִהְיוֹת חֲתָנוֹת לְפָנֶיךָ. וְלַעֲשׂוֹת חֻבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֵךָ. בְּבֵית הַגְּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שְׁמֶךָ עָלָיו. מִפְּנֵי
הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ.

בבלי, יומא ט ע"ב

מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלושה דברים שהיו בו: עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים [...] אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים, מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות, עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים

בבלי, סנהדרין צח ע"א

הַקָּטָן יְהִי לְאַלְפָּה וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוֹם אֲנִי יְהוָה בְּעֵתָהּ אֲחִישְׁנָה (ישעיהו ס, כב)
אמר רבי אלכסנדר רבי יהושע בן לוי רמי כתיב "בעתה" וכתיב "אחישנה". זכו "אחישנה", לא זכו "בעתה"

בבלי, עבודה זרה ט ע"ב

מתניתא תנא: אחר ארבעת אלפים ומאתים ושלושים ואחת שנה לבריאת עולם, אם יאמר לך אדם קח לך שדה שווה אלף דינרים בדינר אחד, אל תיקח

בבלי, סנהדרין צז ע"ב

אמר רב: כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים, ושמואל אמר: דיו לאבל שיעמוד באבלו. כתנאי ר' אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין, ואם לאו אין נגאלין. אמר ליה רבי יהושע: אם אין עושין תשובה אין נגאלין? אלא הקב"ה מעמיד להן מלך שגורתיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירין למוטב

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: תיפח עצמן של מחשבי קיצין, שהיו אומרים כיון שהגיע את הקץ ולא בא שוב אינו בא. אלא חכה לו, שנאמר "אם יתמהמה חכה לו" (חבקוק ב, ג). שמא תאמר: אנו מחכין והוא אינו מחכה, תלמוד לומר: (ישעיהו ל, יח) "לכן יחכה ה' לחנכם ולכן ירום לרחמכם". וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב? מידת הדין מעכבת. וכי מאחר שמדת הדין מעכבת אנו למה מחכין? לקבל שכר שנאמר (ישעיהו ל, יח) אשרי כל חוכי לו.

בבלי, סנהדרין צז ע"א

ר' נהוראי אומר: דור שבן דוד בא בו, נערים ילבינו פני זקנים וזקנים יעמדו לפני נערים, ובת קמה באמה וכלה בחמותה, ופני הדור כפני כלב, ואין הבן מתבייש מאביו. ר' נחמיה אומר: דור

שבן דוד בא בו העזות [החוצפה, גסות הרוח] תרבה והיוקר יעות [אנשים יפכו לרמאים] והגפן יתן פריו והיין ביוקר, ונהפכה כל המלכות למינות ואין תוכחה. אין בן דוד בא עד שירבו המסורות [המלשינים]. דבר אחר, עד שיתמעטו התלמידים. דבר אחר, עד שתכלה פרוטה מן הכיס. דבר אחר עד שיתייאשו מן הגאולה.

משנה, סוטה ט, טו

בְּעֵקֶב בּוֹת מְשִׁיחָא חֲצָפָא יִסְגָּא,
וְיִקְרַי אַמִּיר.
הַגִּפֶּן תַּתֵּן פְּרִיָּהּ, וְהַיַּיִן בְּיִקְרָה.
וְהַמְּלָכוֹת תִּהְיוּ לְמִינּוֹת, וְאֵין תּוֹכְחָה.
בֵּית וְעַד יִהְיֶה לְזִנּוֹת,
וְהַגָּלִיל יִחָרֵב, וְהַגְּבֻלָן [והגולן] יִשׁוּם,
וְאֲנָשֵׁי הַגְּבוּל יִסּוּבְכוּ מְעִיר לְעִיר וְלֹא יִחוּנְנוּ,
וְחֻכְמַת סוּפְרִים תִּסְרַח,
וְיִרְאִי חֲטָא יִמְאַסוּ,
וְהָאֵמֶת תִּהְיֶה נְעֻדְרַת.
נְעָרִים פְּנֵי זְקֵנִים יִלְבִּינוּ,
זְקֵנִים יַעֲמְדוּ מִפְּנֵי קִטְנִים.
בֶּן מְנַבֵּל אָב, בֵּת קָמָה בְּאֵמָה, כְּלָה בְּחֻמְתָּהּ
פְּנֵי הַדּוֹר כְּפְנֵי הַכֶּלֶב,
הַבֶּן אֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ מֵאָבִיו;
וְעַל מִי יֵשׁ לָנוּ לְהִשְׁעֵן?
עַל אָבִינוֹ שְׂבֻשְׁמִים.

משנה, סנהדרין ג, ג

עשרת השבטים אינן עתידין לחזור, שנאמר (דברים כט, כז) "וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה", מה היום הזה הולך ואינו חוזר, אף הם הולכים ואינם חוזרים, דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר, כיום הזה, מה היום מאפיל ומאיר, אף עשרת השבטים שאפל להן, כך עתיד להאיר להן.

ילקוט שמעוני, שיר השירים א

"בימים ההם ילכו בית יהודה על בית ישראל" (ירמיהו ג, יח) אלו עשרת השבטים שגלו לפני מנהר סמבטיון, שעתידין גלות יהודה ובנימין לילך אצלם להביאם כדי שיזכו עמהם לימות המשיח ולחיי העולם הבא.

שיעור 3: הרעיון המשיחי בימי הביניים

רמב"ם, משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות, יא

(א) המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה הממשלה הראשונה, ובונה מקדש ומקבץ נדחי ישראל. וחזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם: מקריבין קרבנות, ועושין שמיטין ויובלות, ככל מצותן האמורה בתורה.

(ג) אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים, ומחדש דברים בעולם, או מחיה מתים, וכיוצא בדברים אלו שהטפשים אומרים. אין הדבר כן, שהרי רבי עקיבה חכם גדול מחכמי משנה היה, והוא היה נושא כליו של בן כוזבא המלך. והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח, ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח, עד שנהרג בעוונות; כיון שנהרג, נודע שאינו זה. ולא שאלו ממנו חכמים לא את זה ולא מופת. ועיקרי הדברים ככה הן: שהתורה הזאת – אין חוקיה ומשפטיה משתנים לעולם ולעולמי עולמים, ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן. וכל המוסיף או גורע, או שגילה פנים בתורה והוציא הדברים של מצוות ממשוטן – הרי זה בוודאי רשע ואפיקורוס.

(ד) ואם יעמוד מלך מבית דוד, הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף בה כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות יי – הרי זה בחזקת שהוא משיח. אם עשה והצליח, ונצח כל האומות שסביביו, ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל – הרי זה משיח בוודאי.

ואם לא הצליח עד כה, או נהרג – בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה, והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים הכשרים שמתו...

רמב"ם, משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות, יב

(א) אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם או יהיה שם חידוש במעשה בראשית אלא עולם כמנהגו נוהג. וזה שנאמר בישעיה "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ" משל וחידה. ענין הדבר, שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כזאב ונמר... ויחזרו כולם לדת האמת, ולא יגזלו ולא ישחיתו אלא יאכלו דבר המותר בנחת עם ישראל... וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים ובימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר היה משל ומה ענין רמזו בהן.

(ב) אמרו חכמים "אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד". יראה ממשוטן של דברי הנביאים, שבתחילת ימות המשיח תהיה מלחמת גוג ומגוג ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישר ישראל ולהכין לבם שנאמר "הנה אנכי שולח לכם את אליה" וגו' ואינו בא לא לטמא הטהור ולא לטהר הטמא ולא לפסול אנשים שהם בחזקת כשרות ולא להכשיר מי שהוחזקו פסולין, אלא לשום שלום בעולם שנאמר "והשיב לב אבות על בנים [על אבותם]. ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו. וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו שדברים סתומין הן אצל הנביאים גם החכמים אין להם קבלה [מסורת] בדברים אלו אלא לפי הכרע הפסוקים, ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו. ועל כל פנים אין סדור הוויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות ולא יאריך

במדרשות האמורים בעניינים אלו וכיוצא בהן ולא ישימם עיקר שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה. וכן לא יחשב הקצין אמרו חכמים תפח רוחם של מחשבי הקצים אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שבארנו.

(ד) לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח לא כדי שישלטו על כל העולם ולא כדי שירדו בעכו"ם ולא כדי שינשאו אותם העמים ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה ולא יהיה להם נוגש ומבטל כדי שיזכו לחיי העולם הבא כמו שביארנו בהלכות תשובה.

(ה) ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות שהטובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויין כעפר ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים ושיגו דעת בוראם כפי כח האדם שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים.

מתוך איגרת תימן לרמב"ם

אבל אמיתת העת על בוריה אינה מודעת, אבל יש אצלנו קבלה גדולה ונפלאה, קבלתי אותה מאבי שקבל מאביו ומאבי אביו והוא קיבל הדבר וכן הדבר עד תחילת הגלות של ירושלים [...] ועל העניין הזה קבלנו, שזה שאמר בלעם במדבר כ"ג כ"ג "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל", יש בו סוד, שמן העת ההיא יש לחשב כמנין שיש מששת ימי בראשית ועד אותה העת, ותחזור הנבואה לישראל. ואז יאמרו להם הנביאים "מה פעל אל". ונבואה זו נאמרה בשנת הארבעים לצאתם מארץ מצרים, ותמצא התחלת החשבון עד אותה העת אלפים ותפ"ח שנה [...]. ולפי ההיקש הזה והפירוש הזה תחזור הנבואה לישראל בשנת ארבעת אלפים תתקע"ו ליצירה. ואין ספק שחזרת הנבואה היא הקדמת המשיח, שנאמר יואל ג' א' "ונבאו בניכם ובנותיכם" וגומר. זהו יותר אמתי מכל חשבון שנאמר בשום קץ.

שיעור 4: שבת צבי והתנועה השבתאית

ישעיהו תשבי, ציצת נובל צבי, עמ' 7

עתה אני מגלה איך יהיה הדבר... מהיום עוד שנה ואיזה חודשים ייקח [שבת צבי] ממשלה מהמלך התוגר בלי מלחמות זולת השירים ותשבחות שיאמר, ויהיו נכנעים תחת ממשלתו כל האומות, ויוליך עמו מלך התוגר לכל המקומות שיכבוש, וכל המלכים יהיו לו למס עובד, ומלך תוגר לבדו יהיה לו עבד. ולא יהיה הרגה בנוצרים זולת בארצות אשכנז. ובעת ההיא עדיין אין קיבוץ גלויות, והיהודים יהיה להם גדולה כל אחד במקומו. ובנין בית מקדשנו ותפארתנו לא יהיה בזמן הזה...

ובשנה ההיא יבוא [המלך שבת צבי] מנהר סמבטיון רכוב על אריה דבי עילאי ברסן נחש משבעה ראשים ואש מפיו תאכל. ובראות זה ודאי ישתחוו לו כל לאומים וכל מלכים ארצה. ובו ביום יהיה קיבוץ גלויות ויראה בית המקדש שיבוא מלמעלה... ובו ביום תהיה תחיית המתים בארץ ישראל... וארבעים שנה אחר כך יהיה תחיית המתים בחוץ לארץ...

ר' ליב ב"ר עוזר, סיפור מעשי שבת צבי (מרכז זלמן שזר, 1978), עמ' 30-31

אחרי הדברים האלה התכנסו רבנים רבים באיזמיר... וביקשו לראות את העתקת המכתב וגם קבלוה, והתייעצו יחד ולא רצו לקבל את הדברים כי אין הדברים מתיישבים עם דברי הנביאים והכתובים, ולא עם דברי חכמי התלמוד וחכמי הקבלה. לכן המכתב של נתן הנביא הוא נגד דברי תורתנו... ובאותו מעמד היו גדולי עולם ובעלי קבלה גדולים, וביניהם החכם הראשי של איזמיר... ששמו אהרון לפפא והחכם בנבנישתי וגם החכם שלמה אלגזי ועוד חכמים רבים, שכולם רגזו על המכתב הזה ואמרו בגלוי כי שבת צבי זה אומר להטעות את העולם ואין בו כל ממש, ולפי דת תורתנו הוא חייב מיתה. אבל מה נוכל לעשות נגד זה, הן דברינו אינם נשמעים מפני המון העם הרב העומד לצדו, על כן מוכרח כל אחד לכבוש את רגשותיו בקרבו ולראות הכול בלב דווי.

ר' ליב ב"ר עוזר, סיפור מעשי שבת צבי (מרכז זלמן שזר, 1978), עמ' 53-54

וזהו אחד מן המעשים היותר גדולים שאירעו בימים ההם ושהיו חוץ לדרך הטבע, והם היו סיבת האמונה הגדולה בשבת צבי. כי בשנת ה' אלפים תכ"ו [1666] לבריאת עולם בחודש טבת אירע בכל המקומות, באיזמיר... ובקונשטנטינופול וגם באדריאנופול ובשלוניקי, שקמו נביאים למאות ולאלפים, נשים ואנשים, בחורים ובתולות ואפילו ילדים קטנים. כולם התנבאו בלשון הקודש וגם בלשון הזוהר, וכל אלה לא ידעו אות בלשון הקודש ולא כל שכן בלשון הזוהר. וכך זה היה: היו נופלים לארץ כמי שלקו בחולי הנכפה, קצף יצא מפיהם והיו מפרכסים ואומרים בלשון הקודש סודות בקבלה בהרבה עניינים, והסגנון העולה לכולם, כל אחד בלשונו המיוחדת, היה כך: שבת צבי אדוננו מלכינו משיחנו נגלה מלכותו בשמים ובארץ וקבל כתר המלכות מן השמים.

ר' ליב ב"ר עוזר, סיפור מעשי שבת צבי (מרכז זלמן שזר, 1978), עמ' 38-39

בינתיים ניבא נתן העזתי ושבת צבי דרש ברבים כי כל אותם שלא יתקנו את מעשיהם לא יזכו לראות בנחמת ציון וירושלים ויהיו לחרפה ולדיראון עולם. וכך נעשתה תשובה כזאת שכמותה לא הייתה מיום שנברא העולם. ולא רק באיזמיר בלבד אלא גם בשלוניקי ובכל טורקיה, והתפשטה בכל תפוצות ישראל שבאשכנז ופולין ואיטליה וכל אירופה... היו רבים בכל מקום

שהיו צמים משבת לשבת ונהגו לטבול מדי יום ביומו, ומי שלא יכול היה לעמוד בזה היה צם שנים או שלושה ימים רצופים... היו קמים בחצות הלילה ואומרים תיקון חצות וכעלות השחר היו טובלים והיו עומדים במקווה ואומרים את הוידוי הגדול... ואנשים היו שוכבים בלילה בשלג כשהם ערומים והיו מתגלגלים ככה חצי שעה או רבע שעה לפחות. והיו נוטלים סרפדים והלקו את עצמם עד שבשרם נתכסה כולו אבעבועות... את בתייהם מכרו בחצי דמיהם ואת נכסיהם מכרו בחצי חינם, כל כך נתקעה בלבם העלייה לארץ ישראל...

ר' ליב ב"ר עוזה, סיפור מעשי שבת צבי (מרכז זלמן שזר, 1978), עמ' 43-44

ומאמיניו הראו עצמם כל כך שמחים בגלוי ובלי שום פחד מפני הטורקים, כאילו אין הם בגלות הטורקים ומשועבדים להם אלא כעבר נגאלו וידם עליונה על הטורקים. וזה היה באמת דבר פלא ונס גדול שהטורקים יכלו לשאת זאת. הם היו יוצאים בלילות בחבורות גדולות, מהלכים בחוצות ושרים ומראים כל מיני שמחות ונושאים פנסים גדולים בניגוד לחוקי המדינה, כי אסור לעשות כן בטורקיה. ושבת צבי מהלך בלילה ברחוב והמניפה בידו ואנשים רבים אחריו וכל השומרים שפגשו בו חלקו לו כבוד, ולא אמרו מילה אחת של גנאי נגד שום יהודי. ואנשיו ראו נס בכך שאפשר שדבר כזה יקרה באיזמיר, והאמת היה זה שלא כדרך הטבע שהטורקים סבלו זאת.

שיעור 5: הרקע והגורמים לצמיחת הציונות

ארנסט גלנר, לאומים ולאומיות (האוניברסיטה הפתוחה, תשפ"ב), עמ' 35

לאומיות היא בראש ובראשונה עיקרון פוליטי הטוען כי היחידה הפוליטית צריכה להיות חופפת ליחידה הלאומית. את הלאומיות כרגש, או כתנועה, מוטב להגדיר במונחיו של עיקרון זה. רגש לאומי הוא תחושת הכעס שמעוררת פגיעה בעיקרון, או קורת הרוח שמעורר מימוש. תנועה לאומית היא כזו המונעת על ידי רגש ממין זה. העיקרון הלאומי יכול להיפגע בדרכים שונות. אפשר שהגבול הפוליטי של מדינה נתונה לא יכלול את כל חבריו של הלאום שבו מדובר; ואפשר שהוא יכלול את כולם, אבל יכלול גם נוכרים; ואפשר גם שהוא ייפגע בשתי הדרכים גם יחד: מחד גיסא, לא יכיל את כל בני הלאום, ומאידך גיסא, יכיל גם נוכרים... ברם, יש צורה אחת מיוחדת של פגיעה בעיקרון הלאומי, שכלפיה מגלה הרגש הלאומי רגישות גדולה במיוחד: אם שליטיה של היחידה הפוליטית שייכים ללאום אחר מזה של מרבית הנשלטים, הרי שיש בכך, לגבי לאומנים, פגיעה בלתי נסבלת ביותר במהוגנות הפוליטית.

ה' נאוד, היהודים והמדינה הגרמנית, 1861

אם המדינה הגרמנית היא התגלמות של העם הגרמני, הרי היהודים הגרים בגרמניה שייכים כל כך מעט למדינה הגרמנית כמו תולעת המעיים לאישיותו של החולה. הם רק יהודים דוברי גרמנית ולא גרמנים יהודים. קח לדוגמה את יהודי מפולין, פורטוגל, גרמניה, אנגליה או כל מקום אחר. הוא שווה בכל מקום – לא פולני, לא אנגלי, לא פורטוגזי ולא גרמני. הוא נשאר יהודי אמתי שלא השתנה. הסתגרות ונשואים בינם לבין עצמם במשך אלפי שנים ביצרו את השליטה הנחרצת של הטיפוס הגזעי היהודי ועשו את דרך מחשבתם של היהודים לחלק מאישיותם.

כ' ווילמנס, האינטרנציונל המוזהב, ברלין 1876

כל ניסיון של התמזגות לאומית נועד בהכרח לכישלון. היהודי האמתי סולד ממנה: "כמותר האדם על הבהמה כן מעלת היהודים על גויי הארץ [מתוך חיבור אנטישמי של ר' רוהלינג, "היהודי של התלמוד"]. אך גם ניגוד הגזע והאופי הלאומי עושים את ההתמזגות לבלתי אפשרית. אם כי יהודים יושבים ביננו זה מאות בשנים עדין מופיע בצורה ברורה הבדל הגזע בתווי הפנים, בהופעה, בשפה וכן בהלך המחשבה ובאופי. היחיד יכול להשתחרר מהשתייכותו הדתית, אולם לא מייחודו הגזעי. גם היהודי המתוקן ההומניסט היה ונשאר יהודי. לעומת זה אמיץ ביותר הקשר בין היהודים... ללבו של היהודי האמיד קרוב יותר חברו למוצא, השאפתן, מאשר הנוצרי הנתון במצוקה. איש פרלמנט יהודי נלחם באותה מידה של קנאות למען הבנקים היהודים השואפים לבטל את ההגבלות על הריבית, למען היהודים בני המעמד הבינוני המבקשים להשתלט על אחוזות האיכרים, ולמען חופש הרוכלות של היהודים העניים. אבל לא יחסר ליהודים גם ארגון רשמי. עמוד התווך שלו הוא האליאנס איזראליטי שנוסד בפריז בשנת 1860 וסניפיו פזורים על פני כל כדור הארץ. נשיאו כרמיה ביטא את המטרה שיש לשאוף אליה במלים אלה: "צריכה לקום ממלכה משיחית חדשה, ירושלים החדשה במקום הקיסרים והאפיפיורים."

לקווי אופיו של העם היהודי, 1872

אך היהודי הריהו נוכרי באירופה, חסר מולדת, ועל כן שואף להסתדר בכל מקום בניכר במידת הנוחיות המרבית... המגמה הכללית של השאיפה היהודית ניתנת לביטוי במילה אחת בלבד: "הניצול". הודות לדרך זו, שהיהודים אימצו אותה מתוך דחף טבעי ומתקדמים בה באורח שיטתי, הם הגיעו לדרגה שמאפשרת להם למשול באחרים. הם נעשו לקובעים בכול והם הצליחו לרכז בידיהם את אוצרות הנכסים הגדולים ביותר. הם הפילו ארצה את האצולה ההיסטורית על טירותיה המתפוררות ובמקומן הקימו את ארמונות המניות. הם יצרו אצולת ממון חדשה שיש לה את כל החסרונות של האצולה הישנה ואף לא אחד מיתרונותיה. במקום ה"נובלס אובליז" הישן והנלעג היום כל כך של האצולה הארית טהורת הדם, העלו האבירים והברונים השמיים את ה"עסק" במשמעותו הרחבה ביותר ולעתים גם המלוכלכת ביותר. כל מה שנחשב על ידי העמים הגרמניים והרומאניים בבחינת נאצל, רם מעלה ומכובד, הושלך על ידם למחסן הגרוטאות כדבר שעבר עליו הכלח... הקלוקל והשפל הוא שעולה עתה על פני השטח.

שיעור 6: הציונות כפתרון לבעיית היהודים והיהדות

יהודה ליב פינסקר, אוטואמנציפציה (1882), בתוך 'פרויקט בן יהודה'

ביחד עם כל חזיונות השווא, האינסטינקטים והמשפטים הקדומים, הפועלים את פעולתם בנפש האדם בלי כוונת מכוון, גם שנאת היהודים קנתה לה זכות אזרח בין כל העמים, שבאו בדברים עם היהודים. שנאת היהודים – היא היא אימת הרוחות הרעות והמתים, ואין ביניהן אלא זה, ששנאת היהודים היא טבעית לכל המין האנושי ולא רק לעמים ידועים, ושהעם המת הזה איננו מהנהי נשמתין דאולין ערטילאין כשאר המתים, אלא מלובש הוא בשר וגידים ועל כן הוא סובל ומרגיש את המכות הגדולות, והנאמנות, אשר הפליאו בו ידי ההמון מוג הלבב, הירא את היהודים. שנאת היהודים היא מחלת הנפש, העוברת בירושה, וכמחלה, המתנחלת זה כאלפים שנה, שוב אין לה תקנה...

והנה אם אמת נכון הדבר הזה ששנאת היהודים היא מחלה, העוברת בירושה, וטבעית לכל המין האנושי, – אז אי אפשר לנו לבלי לבא לתוצאה נכבדה מאד, והיא: כי עלינו להתייאש מן תקוה שסוף סוף ננצח את המחלה הנצחית הזאת... היהודים גרים [זרים] המה בכל העולם, אין איש אשר יגן על זכויותיהם, לפי שאין להם ארץ אבות. ארץ מולדתם אין לה גבול, אשר בתוכו היו יכולים להתבצר ועל כן אין גם גבול לצרתם. חוקי המדינה לא נכתבו בשביל היהודים, הדרים במדינה זו, לפי שהם נכרים גמורים. ישנם בכל הארצות רק חוקים מיוחדים על דבר היהודים, ואם יהיה לפעמים את נפש המחוקק לפשט איזה חוק כללי גם על היהודים אז עליו לגלות את דעתו בפירוש. ועל כן היהודים, בנגוד לכל האומות בנות חורין, צריכים לצאת לחרות... אם השאיפות הלאומית של עמים אחרים, אשר בימינו ולעינינו קמו לתחיה, יש להן הצטדקות פנימית, האפשר עוד לשאול: אם יש גם ליהודים זכות כזאת? היהודים רב יתר מן העמים האלה השתתפו בעבודת הקולטורה הכללית; ליהודים יש עבר, היסטוריה, צור מחצבת כללי וידוע, כוח החיים, אשר לא נס לחו עד עתה, אמונה חזקה ומאורעות של פגעים שאין דוגמתן בעולם. אין גם אומה אחת ששאר האומות הרבו לחטא נגדה כמו נגד האומה הישראלית.

בנימין זאב הרצל, "מדינת היהודים", בתוך: הרעיון הציוני (כתר, 1970), עמ' 168-170

לא נדבר בזה על הסיבות שמקורן בהרגשה, במשפטים קדומים ובחסרון דעת, כי אם על הסיבות המדיניות והכלכליות. האנטישמיות שבימינו איננה את אשר הייתה לפנינו, שנאה דתית, אף כי בארצות אחדות יש לה צורה דתית. השנאה שבזמן הזה שונה היא עד מאד מהשנאה לפנינו, ובמקום אשר תגבר חיילים, רק לרגל חופש היהודים באה, בעת אשר נפקחו עיני העמים הנאורים לראות את העוול הנעשה לנו והחוקים המעיקים תחתינו ויאמרו לקרוא לנו דרוו, כבר אחרו את המועד. על ידי חוקי הארצות לא יכולנו עוד להיות חופשיים בארצות מושבותינו. אז כבר התפתחונו בחומות הגטו והיינו לעם החי במעמד הבינוני, ובצאתנו לחופשי מתוך החומות האלה הבאנו תחרות נוראה לכל המעמד הבינוני. אחרי חופשנו הוצבו רגלינו פתאום על אדמת הבורגנות, אשר תאטר עלינו מסביב, והמלחמה כבדה עלינו מלפנים ומאחור... ומבלתי יכולת לעמוד בפני היהודים תגדל השנאה, תלך הלך וחזק בלב העמים מיום ליום ומשעה לשעה, ולא תחדל מלהתחזק עוד, כל זמן שלא יבערו את סבותיה מן הארץ. הסבה הרחוקה היא הסגולה אשר רכשנו לנו במשך ימי הביניים, לבל נוכל להתבולל בעמים, והסבה הקרובה היא התרבותם של היהודים בעלי השכלה בינונית...

ההצעה בצורתה היסודית פשוטה היא מאד, והיא צריכה להיות בכדי שתהא מובנת לכל. יתנו לנו להיאחז בכברת ארץ מיוחדת, אשר תספיק לכל צרכי האומה, ולשבת עליה ברשותנו, והשאר יהיה נעשה בידי עצמנו.

ויסוד מדינה חדשה עומדת ברשות עצמה לא שחוק הוא; יכול הוא לקום, להיות ולצאת לפעולה. הלא בעינינו ראינו בעשות זאת בימינו עמים, אשר לא כעמנו, החי בתוך המעמד הבינוני, כי אם עמים עניים בחומר וברוח, ובכן גם חלשים ממנו. דבר גדול ונכבד בערכו הוא אל כל הממלכות אשר האנטישמיות מצאה להן קן בהן, דבר מתן ארץ וממשלה בפני עצמה ליהודים...

אם ייאותו אפוא מלכי הארץ למסור ביד היהודים ממשלת איזו ארץ ניטרלית ועומדת ברשות עצמה, אז תבוא האגדה לפנייהם לשאת ולתת עמהם בדבר הארץ, אשר אליה תישא את נפשה, והנה עתה שתי ארצות לפנייה: פלשתינא (ארצנו הקדושה) וארגנטינא. בשתי אלה כבר החלו בני עמנו להתישב ולהשתקע, אף כי לא הבינו, כי העתקת היהודים זעיר שם זעיר שם לא טובילנו אל המטרה. העתקה כזו סופה להרע ולהשחית, כי בוא יבוא היום, אשר היהודים יהיו גם בארצות ההן למשא כבד על אזרחי הארץ, והממשלות תהינה מוכרחות לסגור שערי ארצותיהן לפני היהודים הנוודים. היציאה תביא לנו תועלת רק אם תיווסד על בסיס נכון ובטוח, אם נצא אל ארץ אשר תהיה ממלכה בפני עצמה.

הנבחר בפלשתינא, או בארגנטינא? "האגודה" תבחר בארץ אשר תוכל ואשר עליה יסכימו רב בני עמנו, האגודה תחליט באיזה מהן נבחר.

ארגנטינא היא אחת הארצות החדשות והפוריות שבעולם, ארץ רחבת ידיים מאד ואקלימה ממוצע. ממשלת העם בארגנטינא תיתן לנו בחפץ לב כברת ארץ להיאחז בתוכה, הגירת היהודים שעד כה לא הפיקה רצון מאת יושבי הארץ; עתה עלינו להעיר את אוזן הממשלה בארגנטינא על ההבדל הרב שבין הגירתנו עד כה ובין הגירתנו החדשה.

ארץ ישראל היא ארץ מולדת אבותינו היקרה לנו ועד נצח לא נשכחה, יחרד כל לב איש מאתנו ונפשותינו משתוקקות לשוב אליה. לו חפץ הדר כבוד השולטן לתת לנו את הארץ הזאת כי עתה נתנו לו ידינו להביא סדרים בענייני האוצרות של ממלכתו, ולאירופא נהיה אנחנו כחומה בצורה נגד אַזיא, ועמדנו על המצפה להגן עד התרבות מפני פראי האדם. בתור ממלכה בפני עצמה לא יחדל מהיות קשר ויחס בינינו ובין עמי אירופא, והם יהיו ערבים בעד קיומנו.

האם ניתן את כהני דתנו למשול בנו? לא! האמונה היא אמנם הקשר המאחד אותנו; אולם חופשיים אנחנו בכוח החכמות והמדעים. ועל כן נפר כל תחבולות כוהנינו אשר יאמרו למשול עלינו, כי נדע לכלוא אותם בבתי מקדשי אל, כאשר נדע לאצור גם חיל צבאנו בבתי החילות. חיל הצבא וכוהני הדת שניהם כאחד נכבדים יהיו בעינינו, ככל הכבוד הגדול אשר ירחש לבנו אל משרות כהונתם, אשר עלינו לכבדן. אך בהנהגת ענייני המדינה, אשר בכבודה יתיימרו, אין להם כל עסק, לבל יביאו בה מבוכה מבית ומחוץ. הרשות ביד כל איש להחזיק בדעותיו ובאמונת לבו, כשם שהלאומיות לא תחשב לאיש לחטאה. ואם יבואו בני דתות אחרות, או בני לאומים אחרים, לשבת בתוכנו, נכבדם כבוד גדול ומשפט אחד יהיה להם ולאזרחי הארץ.

שיעור 7: מקומה של המשיחיות בציונית החילונית

בנימין זאב הרצל, "אלטנוילנד", בתוך: המחר של האתמול, כרך שני (יד יצחק בן-צבי, 1993), עמ' 154-155

והנה הגיעו לפני ההיכל. שוב הוקם הבית כי מלאו הימים, וכמלפנים נבנה אבני גזית, שהובאו ממחצבות אבנים קרובות והתקשו באוויר היום. ושוב עמדו העמודים המוצקים נחושת לפני היכל ה', ושם קורא להם: "יכין" מימין ו"בועז" משמאל. בחצר החיצונה עמד מזבח נחושת גדול, וגם הכיור הגדול עמד כאן, שנקרא בשם "ים שלמה"... קולות זמרה וכלי שיר עלו בתוך חלל הבית הנהדר... "לכה דודי לקראת כלה..."

נאום חיים ויצמן, יאיר פז, "האוניברסיטה העברית בהר הצופים כ'מקדש'", בתוך: תולדות האוניברסיטה העברית: שורשים והתחלות (יד יצחק בן-צבי, תשנ"ז), עמ' 288

לפני שבוע צמנו את צום תשעה באב המעלה בזיכרוננו את חורבן בית מקדשנו ואת הפסקת הקיום המדיני של עם ישראל. במשך דורות ארוכים סרבנו, אנחנו, העם קשה העורף, להודות במפלתנו, והנה עומדת עכשיו "יהודה השבויה" על סף הניצחון [...]. האם תהיה זו מצדי עזות יתרה אם במקום זה, ביו הרי אפרים ויהודה, אביע היום את בטחוני כי נביאי ישראל עוד לא חדלו לגמרי מקרב הארץ, כי בצל קורת האוניברסיטה הזאת תתעורר לתחייה רוח הנבואה האלוהית, אשר שכנה לפנים בקרבנו [...]. קרוב היום וישראל ישכון לבטח, הוא ישלים עם עצמו ועם העולם כולו. בעלי הקבלה אומרים כי יש נשמות ערטילאיות בעולם, שאינן מוצאות את תיקונן והגן מרחפות בין שמים וארץ. במצב זה נמצאת גם נשמתנו הלאומית היום. מחר תמצא לה משגב ומבטח בבית מקדשנו זה. זאת היא אמונתנו.

אוריאל סימון, בקש שלום ורדפהו: שאלות השעה באור המקרא (ידיעות אחרונות, 2002), עמ' 22-21

המפעל הציוני הגדיר את עצמו בלשון המושגים המקראית כ"שיבת ציון" (תהלים קכו, 1), וראה בתחיית המקרא – רוצה לומר: בהעמדת לימוד המקרא במרכז תכנית הלימודים של בית הספר העברי – חלק אינטגרלי של תחיית העם, תחיית ארצו ותחיית לשונו. השיבה לארץ ציון וירושלים – לקוממיות הלאומית של ימי הבית הראשון, לעבודת האדמה, לגבורת המלחמה ולדיבור ויצירה בשפתם של עמו וישעיהו – קיבלה השראה כמו-דתית מן המקרא, המגלם את משימות הדור ואת חזונו, בחינת חידוש ימינו כקדם. מנהיגים, סופרים ומחנכים האמינו שמצד אחד המקרא מקנה תוקף לציונות, באשר הוא מעיד על הבעלות של עם ישראל על הארץ הקרויה על שמו, וצופה מראש את שיבת הבנים לגבולם, את בניין הארץ ואת קיבוץ הגלויות, ומצד שני הציונות מאדירה את התפארת של ספר הספרים באשר היא מממשת את נבואותיו ומאשרת בכך את אמתו הנצחית... וכפי שההיסטוריה המקראית העניקה למפעל הציוני שורשים במעמקי הזמן, כך העניקה לו הגיאוגרפיה המקראית על אתריה עמוסי הזיכרון תחושת שייכות למקום, וכן העניקה הארכיאולוגיה המקראית לעולים שזה מקרוב באו ולבניהם אחריהם הוכחות מוחשיות להיותם מקומיים בארץ הישנה-חדשה.

בן-ציון דינור, במפנה הדורות: מחקרים ועיונים בראשיתם של הזמנים החדשים בתולדות ישראל (מוסד ביאליק, תשט"ו), עמ' 10

עם ראשיתו של המשבר הלאומי הזה מתחילה גם ההיאבקות אתו. ההיאבקות הגדולה של האומה על קיומה, המהווה את תוכנן החיוני של תולדות ישראל בדורות האחרונים. ממעמקי ההווה הלאומית גויסו כוחות חיים וגדלו ובאו לידי גילוי מאמצי קיום, ככל חי המגייס בשעת סכנה את כל אפשרויות החיים הגנוזות והספונות בקרבן. בתהליך של ההיאבקות הזאת, בפולמוס של אמונות ושאיפות, במלחמת הקיום של דעות ותפיסות, בתהייה על ראשונות ובכמיהה לכאות, בחיפושי דרכים ובבדיקת תנאים נבחנה מחדש כל תורת הגאולה, כל האידיאולוגיה המשיחית. ובבחינה זו צורפו וזוקקו יסודותיה הריאליים של האידיאולוגיה הזאת. צורפו, זוקקו והוארו מחדש לאורו של הניסיון ההיסטורי החדש – כישלונה המחפיר של התנועה השבתאית וגילוי תהליך ההתפוררות הסוציאלית של האומה. היסודות המצורפים והמזוקקים האלה התגבשו והיוו יסוד לתפיסה חדשה של 'דרכי הגאולה', לשיטה של מעשים ודרכים, לאידיאולוגיה ציונית שכיוונה רצון היחידים והרבים לפעילות מתמדת לשם החשת הגאולה, וסללה דרך לתנועת-עם גדולה, תנועת גאולה ותקומה.

אנו נושאים לפידים / אהרון זאב

אָנוּ נוֹשְׂאִים לְפִידִים
בְּלִילוֹת אֶפְלִים.
זוֹרְחִים הַשְּׂבִילִים מִתַּחַת רַגְלֵינוּ
וּמִי אֲשֶׁר לֵב לוֹ
הַצֵּמָא לְאוֹר -
יֵשָׂא אֶת עֵינָיו וְלִבּוֹ אֶלֵינוּ
לְאוֹר וְיָבוֹא!

גַּם לֹא קָרָה לָנוּ -
פֶּה שָׁמֵן לֹא מְצָאנוּ.
לְעֵמֶק הַלְּכָנוּ, הָהָר עָלֵינוּ,
מְעִינֹת הָאוֹרוֹת
הַגְּנוּזִים גְּלֵינוּ.

גַּם לֹא קָרָה לָנוּ -
פֶּה שָׁמֵן לֹא מְצָאנוּ.
בְּסֶלַע חֲצַבְנוּ עַד דָּם -
וַיְהִי אוֹר!

אברהם שלונסקי, כתבים - שירים כרך ב (ספרית פועלים, 1971)

עמל / אברהם שלונסקי

הִלְבִּישִׁינִי אִמָּא כְּשֶׁרָה כְּתַנְתְּ־פָסִים לְתַפְאֶרֶת
וְעַם שְׁחָרִית הוֹבִילִינִי אֵלַי עֲמַל.

עוֹטְפָה אֶרְצִי אֹר כְּטֹלִית
בְּתִים נִצְבוּ כְּטוֹטְפוֹת
וְכָרְצוּעוֹת־תְּפִלִּין גּוֹלְשִׁים כְּבִישִׁים סָלְלוּ כְּפִים.
תְּפִלַּת־שְׁחָרִית כּוֹה תְּתַפְּלֵל קְרִיָה נָאָה אֵלַי בּוֹרְאָה
וּבבוֹרְאִים
בְּנֶךְ אֲבֵרָהֶם
פִּיטֵן סוֹלֵל בְּיִשְׂרָאֵל.
וּבְעָרֵב בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת יָשׁוּב אָבָא מְסִבְלוֹתָיו
וְכַתְּפָלָה יִלְחַשׁ נַחַת:
הֵבֵן יִקִּיר לִי אֲבֵרָהֶם
עוֹר וְגִידִים וְעִצְמוֹת.
הִלְלוּיָהּ.

הִלְבִּישִׁינִי אִמָּא כְּשֶׁרָה כְּתַנְתְּ־פָסִים לְתַפְאֶרֶת
וְעַם שְׁחָרִית הוֹבִילִינִי
אֵלַי עֲמַל.

שיעור 8: בין משיחיות ללאומיות בציונות הדתית

הרצ"ה, ארץ הצבי (נתיבי האור, תשנ"ה), עמ' ד-ה

יש גדולים הרואים את ערך יום מדינתנו [יום העצמאות] מצד התשועה וההצלה שבו, ולעומת זאת, ערכו כ"אתחלתא דגאולה" הוא בגדר "כבשי דרחמנא" [סודות של הקדוש ברוך הוא]... לעומת זאת יש להזכיר ולברר שלא כן הוא: ענייני הגאולה של יום מדינתנו אינם בגדר "נסתר" כלל, אלא נגלים ומפורשים הם. גמרא ערוכה היא במסכת סנהדרין (צז-צח): רבי יהושע הסיק שם כי תשובה שלמה איננה מעכבת את הגאולה, ורבי אליעזר החולק עליו שתק. ההסבר פשוט: שתיקה כהודאה, אין חולק בזה. ואכן זהו פסוק מפורש: "שובה ישראל כי גאלתיך" – התשובה תהיה אחרי הגאולה.

בהמשך דברי הגמרא מובאים דברי רבי אבא: "ואמר רבי אבא: אין לך קץ מגולה מזה שנאמר: ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תישאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא (יחזקאל, לו). נדקדק כאן מעט: מהו וא"ו החיבור של "ואמר רבי אבא..."? הרי רבי אליעזר ורבי יהושע היו מראשוני התנאים ואילו רבי אבא היה באמצע תקופת האמוראים, ומהו הקשר שבין שני המאמרים? צריכים אנו לומר אפוא, שהקשר הוא ענייני: ומכיוון שהקץ אינו תלוי בתשובה... כיצד אפוא נוכל להכירו? – בזה שארץ ישראל עושה פירותיה בעין יפה וברך השם היבולים עולים יפה מאוד...

שלמה אבינר, שיחות הרב צבי יהודה (ספרית חוה, תשנ"ה), עמ' 1

יש דבר עיקרי כללי: המדינה היא כולה קודש ואין בה שום פגם. היא גילוי שמימי עילאי של "המחזיר שכינתו לציון". כל השאר הם פרטים. פכים קטנים או גדולים, בעיות וסיבוכים; אין בהם כדי לפגום ולו במשהו בכל תוקף קדושת המדינה. עצם הערך של המדינה אינו מותנה בכך אם יש בה יותר שומרי תורה ומצוות, או פחות. בוודאי, השאיפה היא שכל העם כולו יהיה "שייך" לתורה ומצוות, אבל המדינה היא קודש בכל אופן שהוא.

ישעיהו ליבוביץ, אמונה, היסטוריה וערכים (אקדמון, תשמ"ב), עמ' 18-19

הקדושה המהותית היא לשם יתברך לבדו. כל המחיל את המושג "קדושה" על אחד מנתוני המציאות הטבעית או המלאכותית על אדם, על ארץ, על מוסד, על מבנה, על חפץ – עובד עבודה זרה... זוהי המשמעות הגדולה של הדרישה המוצגת לאדם על ידי מצוות ציצית: "למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי והייתם קדושים..." זאת אומרת – אין אתם קדושים מבחינת מהותכם, קדושתכם אינה משהו הקיים וגלום בכם, אלא עליכם מוטל להשיג אותה, והמשימה הזאת היא נצחית...

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, תשל"ו), עמ' 33

אין לשער ואין להביע במילים את מידת הסיפוק ששני מאורעות היסטוריים עצומים אלה נותנים לתודעתו של כל מי שחש עצמו בן העם היהודי ההיסטורי – לרגש הפטריוטי שהוא משותף למרבית היהודים הדתיים והחופשיים כאחד... אירועים היסטוריים באנושות בכלל ובעם ישראל בפרט – הם אינדיפרנטים מבחינת ההערכה הדתית. אין מאורע בהיסטוריה מקבל משמעות דתית אלא אם הוא מבטא תודעה דתית, זאת

אומרת אם הוא תוצאה של התודעה הדתית – דעת ה' ועבודת ה' – של הנוטלים חלק במאורע זה.

מלחמת העצמאות של תש"ח לא נוהלה מטעם התורה, לא למענה ולא בשמה ולא לשמה... במלחמה זו לא נלחמנו לשם שמים אלא לשם עם ישראל וארצו; הניצחונות שהושגו בה הם חול ולא קודש. מדינת ישראל הוקמה ומקוימת לא מתוך דחף דתי ולא מתוך מגמה דתית, לא בשם התורה ולא למען התורה, אלא מתוך הדחף הלאומי ולמען הרעיון המדיני. דחף זה ורעיון זה הם גורמים טבעיים כשרים בעם היהודי – כבכל עם, והם משותפים לשומרי תורה ומצוות ולפורקי עול תורה ומצוות, ואין בהם משום קדושה. אין אלמנט של קדושה גם בשחרורן של כל אדמות ארץ ישראל ושל כל ירושלים, ובכללה הר הבית בתשכ"ז.

ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל (שוקן, תשל"ו), עמ' 403

נדמה לי שמשמעותו של מושג אחרית-הימים הוא של מציאות שהיא אחרי כל הימים, זאת אומרת של מציאות שהיא תמיד מעבר למה שיש, ולפיכך אי אפשר כלל להתקרב אליה, אף על פי שחייב אדם תמיד להשתדל להתקרב אליה. "גאולה" היא שלמות קיום התורה והשלטתה בעם ישראל, ובסופו של דבר – בעולם כולו; זוהי תכלית הנמצאת במרחק אין-סופי ולכן החתירה לקראתה נצחית.

הרב יוסף דוב סולובייצ'יק, "אי אפשר למסד את היהדות" (ראיון), מעריב, 5 בספטמבר 1975, עמ' 49

רבים מוציאים ומפרסמים אגרות וקוראים שלא לוותר על אף שעל ואינם חושבים שעל ידי אי-וויתור נשלם, חלילה, מחיר דמים גבוה. כשאין ברירה חייבים להילחם ולהקריב קרבנות. אבל כאשר יש ברירה, צריכים להתחשב עם חיי אדם. חיי יהודי אחד שווים כחיי העולם כולו, זו הלכה... כשמאכילים חולה ביום-הכיפורים, עושים כן על פי בקיאים – דהיינו רופאים. בעניינים של טריטוריה, מדיניות ופיקוח נפש – הבקיאים הם הרמטכ"ל והמטכ"ל של צה"ל וממשלת ישראל.

הרב עובדיה יוסף, "החזרת שטחים מארץ ישראל במקום פיקוח נפש", בתוך: תורה שבעל פה: הרצאות בכינוס הארצי העשרים ואחד לתורה שבעל פה (מוסד הרב קוק, תש"ם), עמ' יב-כ

אולם אם ראשי ומפקדי הצבא יחד עם חברי הממשלה, יקבעו שיש פיקוח נפש בדבר, שאם לא יוחזרו שטחים מארץ ישראל קיימת סכנת מלחמה מידית מצד השכנים הערבים, וכזה וכזה תאכל החרב חס ושלום; ואם יוחזרו להם השטחים תורחק מעלינו סכנת המלחמה, ויש סיכויים לשלום אמת ובר קיימא – נראה שלכל הדעות מותר להחזיר שטחים מארץ ישראל למען השגת מטרה זו, שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש.

הרצ"ה, "עם ישראל – קום וחייה", מאמר ב"מעריב", 6 במאי 1974

החיוב של "והורשתם את הארץ וישבתם בה" שהארץ תהיה בידנו ו"לא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות"... [היא] מצות עשה דאורייתא, ברורה ומוחלטת, כלל-ישראלית, שעל הארץ הזאת, לכל גבולותיה אנו מחויבים במסירות נפש כשמגיע מצב של כפיה, אם תהיה מצד גויים או אילן, חלילה, מצד יהודים בגלל שיבושי פוליטיקה ושיבושי דעות – כולנו מחויבים ליהרג ולא לעבור! על יהודה ושומרון, על רמת הגולן – זה לא ילך בלי מלחמה! מישהו שאל אותי אם ברצוני

לעשות "מלחמת אחים", אני לא אכנס לטרמינולוגיה ולא אקרא שמות איך יקרא דבר זה, אבל זו עובדה: זה לא ילך, זה לא יעבור בלי מלחמה! על גופותינו ועל איברינו! כולנו! לא הגויים יצליחו בזה ולא סיבוכים פוליטיים משלנו – בשום אופן שבעולם!